

**СОВРЕМЕНИ ПРОМЕНИ
ВО МАКЕДОНСКИОТ СТАНДАРДЕН ЈАЗИК**

Александра Ѓуркова

*Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје,
Македонија*

Keywords: language planning, status of Macedonian language, Macedonian language policy, language change, anglicisms

Summary: The article has as main subject the current situation regarding the status and corpus of texts about Macedonian language. The analysis comprises the status of Macedonian in the Constitution and several laws concerning the usage of Macedonian and other languages spoken in Macedonia. Several aspects are taken in consideration: the standardization process, the status of Macedonian language after 1991 when Republic of Macedonia became an independent state, the conflict of 2001 and the constitutional amendments in 2002. In the second section, some linguistic features are analysed, such as: tendencies in the accent and formation of accentual units, morphological and syntactic characteristics, as well as the lexicon and the tendencies of language borrowing. Regarding the lexicon, there is a significant layer of Anglicisms which is present primarily in publicistic and administrative style, as well as in colloquial language. In this regard, in the domain of language planning, it is primarily important to make a systematic approach to this lexicon and its functional use in different styles. Also, it is indispensable to modify and/or rectify certain orthographic rules in regard to transcription and transliteration of English, as well as the linguistic adaptation of Anglicisms in Macedonian.

Проучувањето на промените во еден јазик ги претпоставува надворешнојазичните и внатрешнојазичните фактори што влијаат во процесот. Тоа, секако, е првенствено сврзано и со неминовноста на сфаќањето на јазикот како општествено значајна појава, со неговиот општествен карактер и како комуникациско средство. Јазикот со својата комуникациска природа се развива со појавата на потребата за разбирање, што произлегува од колективноста и од заедничкиот интерес на една заедница. Според тоа, јазикот секако треба да се гледа во општествен контекст како појдовна точка кога станува збор за промените што настануваат во неговата структура и во неговиот статус во општеството. Темата на оваа статија ги подразбира промените што се случуваат и што се случуваат со статусот на македонскиот јазик во

РМ и надвор од нејзините граници, како и на статусот на другите јазици што се зборуваат во Македонија, сфера што се поврзува со поимот на јазичната политика и планирањето на јазичниот статус. Како втор сегмент во обработката на јазичните промени ќе бидат опфатени внатрешнојазичните промени, коишто ќе бидат земени предвид во една подолга временска рамка почнувајќи од периодот на официјалната кодификација на македонскиот јазик во 1945 до актуелните тенденции, со цел да се добие една комплетна слика за некои јазични процеси. Во рамките на оваа сфера е важен процесот на јазично планирање, којшто станува составен дел од нормативниот процес во јазикот и неговата стандардизација.

Разгледувањето на современите промени во македонскиот јазик е поврзано, секако, со современите општествени промени што настанаа по осамостојувањето на РМакедонија. Поширокиот контекст во којшто треба да се земат предвид овие процеси е дефиниран од неколку фактори: – статусот на македонскиот јазик во РМакедонија (гледано од 1991), – либерализацијата на медиумскиот простор и на јазикот во него, – конфликтот во Македонија во 2001 год. и проблематизацијата на јазикот.

Во оваа статија ќе биде направен осврт кон актуелните промени што се однесуваат на јазикот во општествен контекст: македонскиот јазик во Уставот и во законите, статусот на македонскиот јазик и на другите јазици, јазичната политика во РМ. Секако, како втора точка ќе бидат земени предвид внатрешнојазичните промени и тоа на повеќе нивоа: на морфолошко и на синтаксичко ниво, на лексичко ниво и од аспект на јазичните влијанија.

I. По осамостојувањето на Македонија и споменатите општествени промени може да се каже дека процесите беа позитивни во врска со македонскиот јазик, неговата употреба и неговиот статус. Во значителна мера се зголемија домените на негова употреба: во медиумите, печатот и музиката и на тој начин беше поприсутен во целокупната јавност, а неговите говорители станаа посвесни за квалитетот на јазикот. Во 1998 год. од страна на Собранието на РМакедонија беше изгласан *Законот за употреба на македонскиот јазик*, со којшто се регулираат одредбите во врска со сферите на употреба и заштита на јазикот, и на тој начин се институционализира грижата на државата за македонскиот јазик.

Статусот на македонскиот јазик во голема мера се измени по усвојувањето на амандманите на Уставот на РМакедонија во 2002 год. што произлегоа од потпишувањето на Рамковниот договор во август

2001 год. Во членот 7 од Уставот со којшто е регулиран статусот на македонскиот и на другите јазици што се зборуваат во Македонија е определено дека и „друг јазик што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните исто така е службен јазик и неговото писмо“, така што институцијата – втор службен јазик во Македонија се воведува на определено ниво, поконкретно со *Законот за употреба на јазик што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните во Република Македонија и во единиците на локалната самоуправа* од 2008 год. Со него се регулира употребата на друг јазик (освен македонскиот) што го зборуваат 20% од граѓаните на ниво на комуникацијата со министерствата, во Собранието на РМ, во судските постапки, личните документи, во изборниот процес, во сферата на радиодифузијата итн. Во рамките на локалната самоуправа со членот 41 е регулирано дека: „Во општините службен јазик е македонскиот јазик и неговото кирилско писмо. Во општините службен јазик покрај македонскиот и неговото кирилско писмо е и јазикот и писмото кои го користат најмалку 20% од жителите на општината. За употребата на јазиците и писмата на кои зборуваат помалку од 20% од жителите на општината одлучува советот на општината.“ Сиот овој процес придонесува за намалување на значењето и улогата на македонскиот како кохезивен, односно јазик што служи во сите сфери на општеството: политичка, надворешнополитичка, културна, економска сфера итн., а исто така во извесна смисла ја намалува и територијата на неговата употреба. Оваа констатација важи и за употребата на кирилицата. Фактичката состојба денес е одбележена со тоа што во општините каде што се зборува друг јазик (освен македонскиот) од најмалку 20% од граѓаните на РМ топонимите на сообраќајните знаци се наведуваат (по ред) на македонски, потоа на латиница и на албански, додека во рамките на општините, на институциите и општинските училишта и универзитети (на пример во Тетово: Државен универзитет во Тетово и Универзитетот на Југоисточна Европа нагписите се наведуваат прво на албански јазик, а потоа на англиски и на македонски). Во врска со ова, во *Законот за употреба на јазик што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните* во член 40 е пропишано дека: „Во општината во која најмалку 20% од граѓаните користат друг службен јазик различен од македонскиот јазик, името на улицата, плоштадот, мостот и на друг инфраструктурен објект, покрај на македонски јазик и неговото кирилско писмо, се пишува и на јазикот и писмото што го користат најмалку 20% од граѓаните во таа општина.“ Очигледно е дека е потребно оформување на поширока национална стратегија за тоа во која насока ќе се одвива негувањето на статусот на македонскиот јазик

во РМакедонија, и на другите јазици што се употребуваат на нејзината територија.

Што се однесува до некои од регулативите на Европската унија овде треба да се спомене дека Македонија е потписник на Повелбата за регионални и малцински јазици, а таа е ратификувана и од Претседателот на РМ, што ја покажува политичката волја на институциите за прифаќање и спроведување на европските норми во оваа сфера.

II. Внатрешнојазичните промени се во тесна врска со современите тенденции во македонското општество. Со осамостојувањето на Македонија во 1991 година се овозможи стабилизирање на статусот на македонскиот јазик со неговата официјална употреба во сите сфери, што претставува една надоградба од ситуацијата во СРМ, држава што беше во склоп на СФРЈ, каде што македонскиот беше официјален покрај српскохрватскиот и словенечкиот. Македонскиот стандарден јазик денес се карактеризира со својата повеќефункционалност, со развиени функционални стилови во коишто јазикот се пројавува со динамичност, но и со статичност во употребата, во зависност од функционалниот стил. Во општествен контекст важно е да се има предвид дека Скопје, како главен град и како политички и административен центар сè повеќе се наметнува и во културна смисла, па говорот на Скопје почнува да се перцепира како еден вид *коине* и почнува во извесен степен да се наметнува во однос на изговорот, на местото на акцентот и во поглед на акцентските целисти. Инаку, Ускова (1997: 156) го карактеризира скопскиот градски говор како основа за создавање на македонски супстандард. Уште еден важен аспект што се однесува на јазичното планирање е тоа дека во македонската средина се прифати антипуристичкиот принцип кон интернационализмите според Бл. Конески, кој особено ја истакнува нивната важност за вклопување на Македонија во меѓународни рамки (*сп.* Минова-Ѓуркова 2006: 28).

Да се осврнеме сега на некои современи тенденции во јазикот: 1. Во врска со акцентот се јавуваат неколку специфичности, како промени во однос на третосложниот динамичен акцент во стандардниот македонски: – Акцентирање на вториот слог (иако е сосема вообичаен акцентот на третиот слог), на пример: *другáрка, задáча, понедéлник*. – Непоместување на акцентот во членуваните форми на именките, на пример: *пáртијата, собрáнието, фáбриката, демокрáтијата* итн. Ова е особено изразено во правните, политичките и административните кругови и се смета за еден вид социјална издиференцираност или

престиж (сп. *Македонски јазик*, 1998: 104). - Разложување на акцентските целисти како што се: киселá-вода, сувó-грозје (лексикализирани), колкú-пари, кога́-дојде? итн., а се задржуваат изразите со проклитики од типот: нé-знам, нé-сака и сл. Ова се должи на фактот дека акцентските целисти се чувствуваат како исклучиво западномакедонски и се сфаќаат како дијалектни односно нестандартни, а секако свое влијание има и пишуваната форма, од која се гледа дека се работи за одделни зборови.

2. Во рамките на морфологијата има неколку специфичности што претставуваат резултат од јазичниот развој и употреба во последните 50 години, како што е на пример губењето на општата падежна форма на **-а**. Спорадична употреба се забележува кај личните имиња: Петрета, Рацина итн. или во изрази како: – фала му на Бога!, – човек на човека му е волк, и сл. Се разбира, општата падежна форма може да се сретне во различни текстови и тоа со стилска обележеност. Кај **глаголите**, најкарактеристична појава е тенденцијата за упростување на системот и тоа: врзување на глаголскиот аспект со глаголското време. Тоа се манифестира со оформувањето на имперфект само од имперфективни глаголи (спиев, носев, пиев) и на аорист само од перфективни глаголи (се наспав, донесов, се напив), наспрема формите спав, носив, пив и сл., коишто веќе неколку генерации македонски говорители воопшто не ги употребуваат. Уште една тенденција за упростување на системот претставува употребата на л-перфектот (сум носел) за прекажување, односно за изразување на незасведочено дејство, наспрема **има-** и **сум-**конструкциите (имам носено, сум дојден) со резултативно значење, кои во македонскиот се сметаат за балканска црта, која „е настаната како последица на балканска јазична интерференција“ (Леков 1968: 172, сп. *Македонски јазик* 1998: 109). - Кај **заменките** има неколку особености: и кај нив се забележува губење на формите од показните заменки – **овега** и **онега**. Кај личните заменки, во формите за акузативен и за дативен објект се јавува тенденција за генерализација на определени форми и тоа на формите: **него**, **нас**, **вас**, **нив** во употреба со предлогот *на*, а исклучок е дативната форма **нејзе** во изрази како: *Нејзе ја видов* (наместо *неа*). Една друга тенденција во врска со употребата на дативните куси заменски форми е особено динамична – тоа е нивната присвојна употреба со роднински имиња: татко ми, брат ѝ, вујко ти итн. Наспрема тенденцијата на губење на формата: жената му (жена му), се јавуваат во широка употреба следниве: дечко ми, девојка му, другар ти, другарка ми и сл. Посебно интересна е употребата на овие заменски форми со именски групи и тоа меѓу придавката и именката,

на пример: – ...генерации и генерации во претходната ни држава и систем, бевме воспитувани и пораснати со мудроста дека религијата е опиум за народот (НМ 16.04.11); – пратеничката В. Б. ќе прави фризура во омиленото ѝ студио „Ќебаповиќ“ во Битола (Дневник 26.12.09). Најчесто се сретнуваат во колумни, коментари и полемички текстови и тоа секако претставува една стилизација, која во извесен степен прераснува во клише, кое понекогаш може да не претставува „среќно“ решение.

Кај кратките заменски форми се забележува чување на системот што е во особена поврзаност со удвојувањето на акузативниот и на дативниот објект во македонскиот. Во таа насока, треба да се спомене дека оваа карактеристика на македонската реченица комплетно се граматикализира односно се проширува во употреба и со неопределен објект. Може да се наведат следниве примери: – Гладот ги претворил некои гласови во слики; –...македонскиот литературен јазик ги има отклонето некои црти што повеќе би го издиле од соседните словенски јазици (Бл. Конески), итн.

3. Во рамките на синтакса треба да се има предвид функционалното раслојување и влијанието од странските јазици. Ова е најочигледно кај именските групи, и кај збороредот во рамките на именската група со кратки заменски форми. Како поинтересна треба да се наведе употребата на именските групи директно преведени од англиски во коишто центарот стои на второто место, од типот:

арт дизајнер/ art designer, мејк-ап артист/ make up artist, бизнис администрација/ business administration, таргет група/ target group, револвинг картичка/ revolving card, стенд-бај аранжман/ stand by arrangement, кетеринг услуги/ catering services, кредит трансфер систем/ credit transfer system, мониторинг мисија/ monitoring mission

Тука се забележува угледување кон моделот во англискиот, иако треба да се има предвид дека во македонскиот е позната употребата на вакви споеви, од типот: ветер работа, ручек време, па во поново време се јавуваат следниве: анекс-договор, земја-членка, заменик-претседател итн. Значи, може да се каже дека постои конструкција во македонскиот јазик според којашто се приклучуваат овие именски групи, а со влијанието од англискиот моделот, всушност, на извесен начин таа се обновува.

Во врска со сврзниците во современиот македонски треба да се одбележат неколку тенденции. Имено, се забележува засилена употреба на адверсативните сврзници *али* и *него* (од српскиот јазик), особено во разговорниот јазик, и тоа не само во скопското *коине*, туку и во другите македонски дијалекти. Понатаму, се забележува засилена

употреба на *меѓутоа* како конектор, особено во публицистичкиот стил. Од друга страна, дисјунктивните сврзници, како што се: ем-ем, ја-ја, ај-ај, се доживуваат како архаични и се избегнуваат; -употребата на *кој(што)* се проширува на сметка на *што* како *relativum generale*, додека *што* се проширува во употребата на реченична релативизација.

4. Лексика; зборообразување, иновации: Глаголите на **-(из)ира** се издвојуваат во македонскиот како компактна група која секако припаѓа кон интернационализмите. Овие глаголски форми се најчесто двовидски - перфективни и имперфективни и со акцент на вториот слог од крајот, и поради тоа се јавува тенденцијата за формирање двојки со глаголскиот суфикс **-ува**, од типот: *верифицира pf.* : *верификува ipf.*, *квалифицира pf.* : *квалификува ipf.* и сл. Сепак, во поголемиот број случаи нема корелативни форми и поради тоа овој тип глаголи се користи како двовидски во македонскиот. Ова е и причината за јавување на корелации од овој тип: *дегенерира* : *дегенериса*, *деформира* : *деформиса*, со суфиксот **-иса**, по потекло грчки, како перфективен. Но, овој тип деривација не е сосем прифатен и заживеан во јазикот. Во врска со ова е исказано и мислењето дека „...со замената на **-(из)ира** со **-ува** не се решава проблемот во поглед на видот на овие глаголи и затоа ќе треба да се пристапува кон нивно префиксирање.“ (Минова-Ѓуркова, 2002: 65). Треба да се нагласи дека овој процес се јавува како особено динамичен, пред сè поради поголемиот број англицизми што навлегуваат во оваа група на глаголи, како на пр.: апдејтира, брендира, инволвира, имплементира, менаџира, мерџира, логира, роамира, сејвира, таргетира итн., а префиксирањето на овие глаголи ги издвојува како перфективни: одлогира, изменаџира, искешира, исконтактира, избрифира, издемантира, проанализира, продискутира, продефилира итн. Генерално земено, префиксот **из(с)-** се јавува како исклучително фреквентен, за што се потребни пообемни статистички анализи. Сепак, треба да се одбележат и случаите на иновативни глаголски зборообразувања, како што се: драфтува, четува, стримува, спинува со суфиксот **-ува**, и образувањата како: сурфа, рола, брауза, мирца, принта, коишто се издвојуваат по тоа што се еднословни (во оригинал, на англиски) и имперфективни. Од овој понов слој на глаголи коишто ги видовме може да се види широкиот обем на влијание на англискиот од една страна и степенот на приспособување кон македонскиот како јазичен процес од друга страна. Се чини дека глаголите на **-ира** како интернационализми претставуваат еден продуктивен модел кон којшто се прибегнува во поново време, а процесот на префиксација е потребен заради

создавање симетрија во глаголскиот систем односно за создавање на перфективни наспрема имперфективните глаголи.

Кај именките, зборообразувачкиот суфикс **-џија/-чија** како турцизам има свое докажано место во македонскиот, како во примерите: кондураџија, гајдаџија итн., но треба да се одбележи дека станува особено продуктивен: филмаџија, театарџија, моторџија, бурекчија итн.

Во врска со јазичните влијанија особено од англискиот, забележлив е бројот на зборови што почна активно да се употребува во македонскиот, и тоа во доменот на поп-културата, технологијата, филмот и сл. (Cf. „Социолингвистички аспекти на македонскиот јазик: од стандардизацијата до актуелните тенденции“, Филолошки студии 2008, том 2). Кај придавките се јавува една група што нема обележје по род, и тоа постар слој - се работи за турцизми: пембе, тазе, чатма итн., и понов слој - англицизми: мини, макси, портабл, фер, екс, ултра, супер итн. Кај последните три, се јавува тенденција за образувања од компаративен вид (подобар, најдобар), па имаме: експремиер, ултрамодерен, ултратренд, супербрз, мултикултурен, мултибренд итн. Оваа тенденција има подлога, пред сè, во аналитичкиот карактер на македонскиот јазик, а според слеаното пишување – се работи за угледување кон компаративните и суперлативните форми.

III. Заклучоци

Споменативе актуелни тенденции можат да се разгледуваат од јазичен и од социолингвистички аспект. Зборувајќи од јазичен аспект, може да се одбележи дека во определени сегменти (кај глаголите, кај образувањата на придавски определби, удвојувањето на објектот) е присутна тенденцијата на симетрија кон постоечкиот јазичен модел, како и упростување во некои сегменти како што е обопштувањето на акузативните форми на заменките во употреба со предлогот *на* - **него...** итн., како и на дативната форма - **нејзе**, со предлогот *на*. Од друга страна, во областа на лексиката се чувствува некритички прилив (позајмување) и употреба на англицизми. Од социолингвистички аспект, може да се каже дека употребата на јазикот во медиумите општо, во поп-културата и нејзината раширеност придонесува за зголемување на контактот, пред сè, со англискиот јазик, а резултатот е видлив во јазикот на печатот и на електронските медиуми. Во рамките на јазичното планирање неопходно е да се осмисли еден систематичен пристап кон поновиот лексички фонд што се употребува во македонскиот, главно составен од англицизми. Потребно е доточнување и/или модификација на правописните норми во областа

на транскрипцијата и на транслитерацијата од англиски, како и на адаптацијата на англицизмите во македонскиот.

Литература:

- Конески. Блаже. 1993. Македонскиот литературен јазик. во Реферати на македонските слависти за XI меѓународен славистички конгрес во Братислава. МАНУ: Скопје.
- Корубин. Благоја. 1994. Македонски историо-социолингвистички теми. Матица македонска: Скопје.
- Минова-Ѓуркова. Лилјана (ред.). 1998. Македонски јазик. Najnowsze dzieje języków słowańskich. pod red. L. Minova-G'urkova. Uniwersytet Opolski-Instytut Filologii Polskiej: Opole.
- Минова-Ѓуркова. Лилјана. 2001. Македонскиот публицистички функционален стил. во Предавања на XXXIII меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура. Универзитет „Св. Кирил и Методиј“: Скопје. стр. 19-35.
- Минова-Ѓуркова. Лилјана. 2006. Внатрешнојазични и надворешнојазични особености на македонскиот јазик. во Предавања на XXXVIII меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура. Универзитет „Св. Кирил и Методиј“: Скопје. стр. 27-41.
- Усикова. Рина. 1997. Кон развојот на македонскиот јазик со оглед на јазичната ситуација во Македонија. во Педесет години на македонската наука за јазикот. МАНУ: Скопје. стр. 153-164.
- Radovanović. M. 2004. Planiranje jezika i drugi spisi. Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića: Sremski Karlovci, Novi Sad.
- Wright. Sue. 2004. Language Policy and Language Planning. From Nationalism to Globalisation. Palgrave Macmillan: New York.